

2. Гусак О. Г. Міжпрофесійна мобільність фахівців у системі державної служби України (на прикладі офіцерів, звільнених у запас) : дис. ... канд. наук з держ. управл. : 25.00.03 / Гусак Олександр Григорович. – Д., 2008. – 289 с.
3. Зеер Э. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования / Э. Зеер, Э. Сыманюк // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 23–30.
4. Ибрагимов Г. И. Компетентностный подход в профессиональном образовании / Г. И. Ибрагимов // Образовательные технологии и общество: [журнал Казанского государственного технологического университета]. – 2007. – Т.10, № 3. – С. 361–365.
5. Інноваційна діяльність ЗНЗ / [упорядник Л. Галіцина]. – К. : Вид. дім „Шкільний світ” : Вид. Л. Галіцина, 2005. – 128 с.
6. Ростовська В. І. Управління процесом формування професійної компетентності заступника директора з навчально-виховної роботи загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія і методика управління освітою” / В. І. Ростовська. – К., 2009. – 21 с.
7. Сорочан Т. М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика : [моногр.] / Т. М. Сорочан. – Луганськ : Знання, 2005. – 384 с.
8. Тягур Р. С. Основи менеджменту в освіті : [навч. посіб.] / Тягур Р. С. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, 2007. – 106 с.
9. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компетентно-ориентированные парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.

Анотація

М.Н.Барбан

Теоретические основы подготовки менеджеров образования к управлению социально-педагогическими проектами

В статье представлены теоретические основы подготовки менеджеров образования к управлению социально-педагогическими проектами. Определены и рассмотрены общепедагогические, андрагогические, акмеологические принципы и деятельностный, компетентностный, кластерный, акмесинергетический подходы, при которых подготовка будет успешной. Также в статье представлены педагогические условия, которые обеспечивают эффективность подготовки.

Ключевые слова: подготовка, менеджер образования, социально-педагогические проекты, педагогические условия.

Summary

M.M.Barban

Theoretical Grounds of Educational Managers' Training to the Social and Pedagogical Projects Management

There are theoretical grounds of educational managers' training to the social and pedagogical projects management in article. Author defines and considers general pedagogic, andragogic, acmeologic principles and action, competence based, clustered, acme-synergetic approaches, which provide successful this training. Also, pedagogical conditions that contribute the effectiveness of training are presented.

Key words: training, educational manager, social and pedagogical projects, pedagogical conditions.

Дата надходження статті: „16” березня 2012 р.

УДК 37 (09) (477)

Л.Д.БЕРЕЗІВСЬКА,

*доктор педагогічних наук, професор
(м.Київ)*

Ідея організації шкільної освіти на засадах індивідуалізації та диференціації у діяльності Наркомосу УСРР на початку 20-х років ХХ ст.

У статті висвітлено організаційно-змістові характеристики диференціації як форми реалізації принципу індивідуалізації навчання у шкільній політиці Народного комісаріату освіти (Наркомосу) УСРР на початку 20-х років ХХ ст.

Ключові слова: Наркомос УСРР, шкільна освіта, індивідуалізація та диференціація навчання.

Постановка проблеми в загальному вигляді... На сучасному етапі інноваційного розвитку освіти в Україні та пошуку нових форм її організації, становлення компетентісно-діяльнісної освітньої парадигми актуалізується погляд у минуле з метою виявлення позитивного досвіду та осмислення нинішніх змін. Так, період розвитку шкільної освіти в УСРР у 1920–1924 рр., коли Наркомос УСРР формувався як відносно незалежний керівний орган освіти та ставав фундатором державної освітньої політики, вирізняється кардинальними й динамічними освітніми перетвореннями, розробленням нової освітньої парадигми в контексті суспільно-політичних та соціально-економічних трансформацій.

Аналіз досліджень і публікацій... Історіографічний огляд проблеми свідчить, що державна політика радянського уряду в галузі шкільної освіти у визначених хронологічних межах щодо її різних

аспектів була предметом дослідження українських істориків педагогіки (Л.Березівська, І.Зайченко, О.Петренко, О.Пометун, О.Сухомлинська, С.Філоненко, І.Шоробура та ін.) та істориків (В.Борисов, В.Липинський та ін.).

Формулювання цілей статті... Мета нашого дослідження – виявити й розкрити організаційно-змістові характеристики диференціації як форми реалізації принципу індивідуалізації навчання у шкільній політиці Наркомосу УСРР стосовно побудови (структури) шкільної системи у зв'язку з іншими принципами освіти.

Виклад основного матеріалу... Передусім, говорячи про характер та особливості змін освітньої політики перших років радянської влади щодо організації шкільної освіти в Україні на засадах індивідуалізації та диференціації, нагадаємо, що українські уряди протягом 1917–1920 рр., узявши за основу різномісну шкільну освіту царської доби (нижчі й вищі початкові школи, класичні та реальні гімназії, комерційні училища та ін.), спробували побудувати її на **диференційованому підході у вигляді зовнішньої диференціації (внутрішньошкільна та міжшкільна)** з метою реалізації індивідуальних здібностей, нахилів та інтересів дітей усіх верств населення незалежно від стану, статі, національності. Для цього українська влада розробила нову нормативно-правову базу (Проект єдиної школи в Україні, Статут єдиної школи), яка забезпечила реалізацію диференційованого підходу у шкільній практиці.

Відразу зазначимо, що зі встановленням радянської влади на теренах України в руслі кардинальної зміни суспільної парадигми змінювалася й освітня парадигма. В умовах певної розгубленості, не маючи власних законодавчих освітніх документів, Наркомос УСРР розпочав реалізовувати на теренах України „Положение о единой трудовой школе” РСФРР. Це підтверджується його першими розпорядженнями щодо шкільної освіти за підписом В. Затонського, а саме: про відокремлення школи від церкви, про закриття навчальних закладів, що не відповідали новому суспільному ладу та ін. Водночас Наркомос УСРР постановою від 9 березня 1919 р. визнав здобутки попередніх українських урядів у царині українізації, про що свідчать її основні положення: проголошення усіх мов рівноправними; надання права населенню обирати мову навчання; розвиток української мови і літератури; введення в школах усіх типів обов'язкового вивчення однієї місцевої мови, історії та географії України [12, арк.9–14; 13, арк.25].

Розроблений Комісією з перегляду і здійснення єдиної трудової школи (в різних документах зустрічаються різні назви – з перегляду і втілення в життя Положення про трудову школу, з реформи школи, реорганізації школи) при шкільному відділі Наркомосу УСРР проект „Положення про єдину трудову школу Української Соціалістичної Радянської Республіки” (1918–1919) скасував поділ шкіл на початкові, вищі початкові, гімназії, реальні, технічні й комерційні та всі інші типи початкових і середніх шкіл; задекларував створення двоступеневої єдиної трудової школи (I – 6 років для учнів 7–13 років; II – 4 роки для учнів 14–17 років), спільне навчання для хлопців і дівчат. Ці заходи свідчать, з одного боку, про відмову від різномісної зовнішньої диференційованої системи шкільної освіти, що функціонувала на українських землях до встановлення радянської влади, а з другого – про актуалізацію ідеї єдиної трудової школи на теренах України.

Важливо, що наведений документ містив і положення, що могли посприяти розвитку шкільної освіти на засадах **диференціації**: допускалося функціонування державних і приватних шкіл; навчальний план єдиної трудової школи міг „мати значну еластичність в пристосуванні до місцевих умов”; дозволялося вводити ті чи інші предмети для окремих груп учнів за умови додержання суцільності курсу; продуктивна праця мала знайомити дітей з різноманітними формами виробництва; рекомендувалося поділ на класи замінити поділом на групи „залежно від того, наскільки підготовлені учні до відповідного типу роботи” [7, с.249, с.251].

Питання стосовно **диференціації** організації шкільної освіти **за національним і віковим критеріями** неодноразово дискутувалося на засіданнях комісії з реформи школи Наркомосу УСРР. Так, відомий педагог, член цієї комісії Я. Чепіга пропонував побудувати школу на основі психологічної науки: I ступінь (6–12 років) – роки координування рухів; II ступінь (12–16 років) – роки інтелектуального розвитку, III ступінь (16–19 років) – період зрілості. Інший учасник дискусії Романюк пропонував створити двоступеневу школу: I – 7–14 років, II – 14–18 років тощо. Загалом було схвалено модель двоступеневої обов'язкової 10-річної школи (I ступінь – для учнів 7–13 років, II ступінь – для учнів 14–17 років). Цінною є думка відомого педагога О.Музиченка, що „зрілість дитини залежить від її індивідуальності й спадковості” [9, с.195–196].

Я.Чепіга пропонував створити таку „трудова школа”, де „поруч із загальним розвитком іде і **спеціалізація**, спочатку більш загальна, безпосередня: розвиток пануючих смаків і схильностей кожної дитини; потім більш систематична, що розвиває нахили й здібності кожної дитини; потім більш систематична, що розвиває нахили й здібності юнака у професійному дусі”. Навчання в такій школі, як стверджував педагог, має базуватися на „особистій самостійності дитини”, на „природних вимогах дитини” [11, с.10]. На його думку, „трудова школа розгортає перед дітьми широкі можливості діяти,

творити і прикладати свої знання, виявляти свої здібності..., бо сприяє виявленню здібностей дитини в різних формах ручної праці (плетіння, ліплення, гончарство тощо) [11, с.48]. Педагог, пропонуючи навчальні програми для перших п'яти років навчання, зазначав, що „в дальшій освіті учнів, у 6 та 7 групах, можлива зміна в групуванні предметів навчання, поширення їх, можлива певна **диференціація** (термін вжив Я.Чепіга. – Л.Б.) їх...” [11, с.103].

Ідея **диференціації навчального процесу** знайшла своє відображення в розробленому Комісією з реформи школи Наркомосу УСРР документі „Основи будівництва вільної єдиної трудової соціалістичної школи на Україні” (1919). На думку авторів, школа від дитячого садка до університету мала перетворитися в „живий єдиний організм”, структура якої будувалася б відповідно до економічних, побутових, біологічних та психологічних вимог. Основою структури мала стати спільна для обох статей учнів 7–17 років (I ступінь – для школярів 7–13 років, II – 14–17 років) двоступенева десятирічна загальноосвітня школа з урахуванням особливостей віку, „характеру дитячих і юнацьких вимог”. Передбачалося, що проголошені принципи обов'язковості, доступності та світськості освіти стануть фундаментом розвитку шкільної освіти. Характерна для шкільної політики російського самодержавства **диференціація за статевим, становим та конфесійним критеріями** вилучалася. Водночас запроваджувалася **диференціація за фізичним, психофізіологічним станом здоров'я дитини**, про що свідчить відповідне положення: „навіть слабкі й відсталі повинні і будуть одержувати закінчену освіту, але в особливих допоміжних класах” [6, с.203].

Уведення єдиного навчального плану пояснювалося необхідністю формування цілісного світогляду дитини і мало сприяти організації її свідомості та виявленню індивідуальності. „І коли індивідуальні особливості цієї дитини (десь до 15 років) поставлять запитання до школи особливо гостро, вона через **вільний вибір предметів або через поділ двох старших класів** дасть можливість вільно й повно виявитись здібностям і нахилам своїх учнів... Найголовніший момент нової школи – **вільний індивідуальний розвиток учня**” [6, с.204]. Після закінчення єдиної обов'язкової школи для учнів, які не продовжуватимуть навчання у вищих навчальних закладах, планувалося створити мережу найрізноманітніших професійних курсів.

Як бачимо, **ідея диференціації навчального процесу** починала розглядатися у зв'язку з колективним навчанням, творчим характером навчального процесу, розвитком активності й самодіяльності учнів, індивідуалізацією навчання, вивченням індивідуально-психологічних, вікових особливостей дітей, увагою до кожного учня, його здібностей та інтересів до майбутньої професії.

У руслі досліджуваної проблеми варто звернути увагу й на той аспект, що зі зміцненням радянської влади в 1920 р. на території України склалася ситуація, коли радянська на зразок російської концепція освіти не відповідала соціально-економічному й суспільно-політичному розвитку УСРР. Пояснимо, що на формування відмінного від російського освітнього курсу вплинули такі чинники: запровадження на теренах України нової національної системи освіти в 1917–1919 рр.; початок будівництва радянської системи освіти в Україні пізніше, ніж у Росії, на три роки; виникнення після громадянської війни великої кількості безпритульних дітей; відсутність кваліфікованої педагогічної сили; визрівання непу; розвиток великої промисловості (рудникова, вугільна, металопромислова) та механізація сільського господарства як передумова тяжіння до профосвіти. „Український Наркомос, не зв'язаний ніякими деклараціями про єдину трудову школу, став рішучим прихильником професійної освіти, перегляду освітньої політики РСФРР”, – писав заступник наркома освіти Я.Ряшпо [10, с.576].

У контексті суспільно-політичних та соціально-економічних реалій вектор освітньої політики Наркомосу УСРР передусім спрямовувався й на соціальний захист дитини. Визначальним критерієм створення системи соціального виховання дітей став **соціальний критерій**. Саме в цей час як результат першої світової війни значно зросла кількість сиріт, напівсиріт, безпритульних дітей; збільшувався потік дітей із Надволжжя. Цим фактом і пояснюється основне завдання державної політики – „обслужити всі категорії дитячого населення, пристосовуючи до них різні типи своїх установ” [1, с.7]. Як зазначав нарком освіти Г.Гринько, „з початку 1920 р. Наркомос України, починаючи в державному масштабі оприлюднювати свою політику, і зокрема систему виховання дітей, не перевидав „Декларації” і „Положення про єдину трудову школу”, а створив свою „Декларацію про соціальне виховання дітей” [3, с.11]. З огляду на це при Наркомосі було організовано відділ соціального виховання, у роботі якого на чолі з Г.Гриньком брали участь В.Арнаутов, А.Гендрихівська, О.Попов та ін.

Декларація Наркомосу УСРР про соціальне виховання дітей (1 липня 1920 р.) проголосила пріоритетні напрями освітньої політики уряду УСРР: соціально забезпечити, охопити навчанням і вихованням велику кількість безпритульних; зробити виховання всіх без винятку дітей справою всього суспільства; закріпила **соціальний критерій** як визначальний у ході створення системи шкільної освіти – соціального виховання. На основі досягнень педологічної науки декларувалося, що „дитину (до періоду юнацтва) треба розглядати як особливу істоту, котра потребує спеціального ставлення до себе –

відповідно до тих психофізичних особливостей дитячого організму, які так чітко відрізняють дитину від дорослого” [4, с.208]. Водночас держава ставила за мету „охопити правильно поставленим єдиним трудовим вихованням усе життя кожної дитини, реалізувати, нарешті, „права дитини”, а не тільки висмоктати з неї виконання її „обов’язків” [4, с.212]. У документі передбачалося створення різних типів навчально-виховних закладів для дітей до 15 років: дитячі будинки, садки, захистки, постійні трудові колонії, школа плюс клуб, студія, колонія-майдан. **Зовнішня диференціація** мала здійснюватися за **соціальним та фізичним чи психофізіологічним станом дитини**. Планувалося, що „освіту дитина здобуде не тільки з шкільних підручників (ми й ними скористаємось), а й із самого життя, яке ми мусимо взяти цілком під нашу охорону” за допомогою трудового методу, що свідчить про актуалізацію активних методів навчання [4, с.213].

Розроблена Г.Гриньком система освіти, яку схвалила II Всеукраїнська нарада з освіти (з’їзд) 17–25 серпня 1920 р., ґрунтувалася на соціальному, трудовому, професійному, національному (інтернаціональному) та педоцентричному принципах. На відміну від російської формальної концепції з цього моменту в УСРР почала утверджуватися матеріальна концепція розвитку шкільної освіти [2, с.141]. Зазначимо, що в цей період школа не мала стабільних навчальних планів, програм, бо розроблялися нові структура і зміст освіти. За дозволом Наркомосу УСРР школи могли працювати за складеними органами освіти або ж безпосередньо школами навчальними планами („табелями”), які можна було змінювати залежно від конкретних умов. На практиці реорганізація чинної структури шкільної освіти здійснювалася так: старші класи гімназій, прогімназій, реальних та комерційних училищ закривалися, а молодші перетворювалися на трудові школи соцвиху. Другий ступінь планувалося організувати як професійну школу.

Зовнішня диференціація за соціальним критерієм реалізовувалася за підтримки держави (нормативно-правовий, фінансовий рівні) і громадськості (ініціативність селянства у відбудові навчально-виховних закладів; масових робітничих організацій, Ради захисту дітей у їх матеріальному забезпеченні). Не випадково на початку 20-х років стрімко збільшувалася кількість дитячих будинків (початок 1921 р. – 600, кінець 1921 р. – 1844) [1, с.8–9]. У цей час у найбільших центрах України (Чернігів, Миколаїв, Вінниця, Київ, Одеса) з’явилися Дитячі містечка [1, с.10].

В умовах нової економічної політики Наркомос УСРР мав „уважно вивчити загальний стан дитячого населення, слідкувати за становищем різних його категорій (сироти, напівсироти, діти слабких сімей, діти тривких сімей, дефективні діти, діти правопорушники й т.п.); „безупинно розвивати многояку сітку своїх установ (дитячий будинок, денний дитячий будинок, дитячий садок-школа, установи для дефективних дітей і т.п.), охоплювати різні категорії дитячого населення відповідними типами установ, і всебічно і уважно піклуючись про перехідні форми (школа), неухильно розвивати їх в напрямі дитячого будинку” [1, с.13–14].

Неабиякої актуальності на початку 20-х років набуває **професійно орієнтована диференціація**. Створений 1920 р. Головпрофос при Наркомосі УСРР конкретизував схвалену в цьому руслі у березні 1920 р. систему освіти: „Всю масу освітніх установ, збудованих на почасті наукової, почасті безнадійно схоластичної класифікації, довелося перебудовувати відповідно до корінних вимог народного господарства і Радянської Державної організації” [1, с.16]. Було уведено поділ системи освіти на вертикалі (індустріально-технічна, сільськогосподарська, педагогічна, медична та ін.) від профшколи до вищої школи і встановлено для кожної вертикалі певне поєднання типів освітніх закладів. Першим ступенем індустріально-технічної та сільськогосподарської вертикалей стала профшкола у зв’язку з наступними ступенями (II ступінь – технікум, III – інститут).

Про реалізацію державної політики в галузі освіти у цьому контексті свідчать такі факти: збільшення кількості профшкіл (у 1921 р. функціонувало шкіл індустріально-технічної вертикалі – 325, сільськогосподарської – 164); відкрито 60 фабрично-заводських училищ, 12 будинків-інтернатів для робітників-підлітків [1, с.22].

У цей період реалізується також **національний критерій диференціації шкільної освіти**. При Наркомосі УСРР діяла Рада Національних меншин, яка об’єднувала чотири бюро (єврейське, татарське, польське, латиське). У 1921 р. діяло 225 єврейських дитячих будинків і 300 шкіл; 7 татарських дитячих будинків і 60 шкіл; 25 польських дитячих будинків і 220 шкіл [1, с.37–38].

Характерно, що Наркомос УСРР доклад значних зусиль для поглиблення розпочатої українськими урядами (1917–1920) політики українізації шкільної освіти. Так, у 1921 р. кількість установ соціального виховання, які здійснювали навчання українською мовою, становила 63% [5, с.41].

Практичні перетворення в шкільній освіті знайшли своє законодавче оформлення в Кодексі законів про народну освіту УСРР, розробленому спеціальною комісією Наркомосу УСРР, затвердженому Президією ВУЦВК 2 листопада на основі постанови III сесії ВУЦВК VI скликання від 16 жовтня 1922 р. та введеному в дію на території України з 25 листопада 1922 р. За Кодексом усі навчально-виховні заклади стали підпорядковуватися Наркомосу УСРР. Водночас не заперечувалося право осіб і колективів навчати групи учнів, але після погодження з Наркомосом УСРР. Реалізації

диференційованого підходу мали сприяти положення документа про вільний доступ до освіти кожного громадянина Радянської України, її обов'язковість і безплатність. **Професійно орієнтована диференціація** закріплювалася таким положенням: „для юнацтва і молоді від 15-річного віку організується широка професійна й спеціально-наукова освіта, спрямована на підготовку їх до активного трудового життя і творчості як кваліфікованих і всебічно розвинутих свідомих громадян”. Навчально-виховні заклади мали „стати трудовими колективами, які поєднують виховання і навчання з продуктивною працею, що є в сучасних умовах єдиним життєвим методом створення всебічно розвинутої особистості” [5, с.3–5].

Запровадженню **диференціації за національним критерієм** сприяло положення про забезпечення всіх націй та національних меншин, які проживають в Україні, вихованням і навчанням їхньою рідною мовою. Водночас суперечливим було положення про введення двомовності – обов'язкового викладання в усіх навчально-виховних закладах української та російської мов [5, с.5].

Наркомос УСРР як реалізатор державної освітньої політики поставив стратегічну мету – опікуватися дітьми та неповнолітніми віком до 18 років, проводити соціальне виховання дітей до 15 років, організувати соціальну охорону їхніх прав та інтересів. Головсоцвих як контролюючий структурний підрозділ Наркомосу УСРР мав тісно співпрацювати з Наркомздоров'ям, залучати до цієї важливої справи громадські організації.

Державна політика з організації диференціації шкільної освіти мала здійснюватися передусім за **соціальним критерієм**: створення закладів для нормальних дітей (дитячі будинки, інтернати, денні дитячі будинки, трудові школи, дитячі садки, дитячі клуби, бібліотеки, заклади весняно-літнього триместру) та закладів для правопорушників і безпритульних (основний будинок для правопорушників, допоміжний будинок для правопорушників, трудова колонія для правопорушників, трудовий будинок для дівчаток, відкритий дитячий будинок для безпритульних дітей); водночас – за надзвичайно важливим критерієм – **станом здоров'я дитини**: відкриття дитячих закладів для дефективних дітей (основний будинок для дефективних дітей, допоміжний будинок для дефективних дітей); для глухонімих (основний будинок для глухонімих, допоміжний будинок для глухонімих); основних будинків для сліпих; дитячих закладів з дослідження й розподілу дітей (приймальники, колектори).

Кодекс узаконив **диференціацію навчально-виховного процесу за фізичним та психофізіологічним станом здоров'я дитини** („діти нормальні й дефективні повинні виховуватися в закладах різних типів”), а також – за статевим критерієм для дітей-правопорушників („для хлопчиків і дівчаток мають бути відкриті окремі заклади”).

На основі аналізу Кодексу коротко розглянемо новоутворені типи навчально-виховних закладів. **Дитячий будинок-інтернат** мав стати установою типу трудової комуни для соціального виховання обох статей віком 4–15 років, після закінчення якого діти переводилися б до професійної школи. Про прагнення здійснювати індивідуальний підхід до кожної дитини свідчить той факт, що діти могли залишатися в дитячому будинку й до 17 років у разі невідповідності рівня їхнього розумового розвитку й підготовки вимогам професійної школи. До речі, не допускалося вигнання жодної дитини з дитячого будинку в порядку покарання. Навпаки, Наркомос УСРР мав організувати **патрониати** для дітей, які не потрапили до професійних шкіл, з метою влаштування їх на роботу, піклування „про них доти, доки не виявляться здатними самостійно існувати”.

Денний дитячий будинок відрізнявся від дитячого будинку-інтернату тим, що в ньому діти могли перебувати лише в денні й вечірні години. Такого типу навчально-виховний заклад дозволялося створювати для різних вікових груп: дошкільної (4–8 років), шкільної (8–15 років).

Трудові школи – це заклади для спільного навчання й соціального виховання дітей обох статей 8–15 років протягом 7 років. Водночас дозволялося приймати дітей віком від 6 років та організувати особливі дошкільні групи [5, с.25–26].

Характерно, що державна освітня політика узгоджувалася з потребами соціально-економічного розвитку УСРР. У Кодексі узаконювалася вже діюча система професійної освіти, яка мала забезпечити кваліфікованою робочою силою народне господарство в ході його розбудови. Документ передбачав реалізацію цього стратегічного завдання такими способами: встановлення системи професійної і спеціально-наукової освіти, що на противагу старій словесній школі мала створити нову, пристосовану до певних життєвих завдань школу, яка готує людей до певної професії; запровадження нових методів навчання, побудованих на зв'язку виробничих процесів (практики) з науковим і навчальним узагальненням цих процесів (теорії); систематична індустріалізація та агрономізація школи для того, щоб учні та вчителі не відособлювалися від справжньої суспільно-необхідної праці й набували виробничих навичок, гармонійно й поєднуючи звичку до розумової і фізичної праці [5, с.3].

Державна освітня політика уможливила розвиток системи професійної освіти на засадах **професійно орієнтованої диференціації** – відповідно до основних галузей народного господарства та відповідних основних галузей масової профосвіти (індустріально-технічна в місті та

сільськогосподарська на селі) створювалися вертикалі профосвіти з поділом на галузі: індустріально-технічна (механічна, електрична, хімічна, будівельна тощо), сільськогосподарська (агрономічна, зоотехнічна тощо), соціально-економічна (адміністративно-організаційна, статистична тощо), медична (медична, хіміко-фармацевтична), педагогічна (соціального виховання, профосвіти й політосвіти), художня (музична, театральна, літературна тощо). Початковою організаційною формою профосвіти стали **профшколи** – дворічні масові навчальні заклади для загального обов'язкового навчання підлітків 15–17 років, що були тісно пов'язані із системою соціального виховання й мали забезпечувати індустріально-технічну та сільськогосподарську галузі [5, с.34–35]. Навчальний план, програми й методи навчання у профшколах ставили своїм завданням підготувати робітників певної спеціалізації і надати їм необхідний загальний розвиток. Для цього пропонувалися різні форми навчання: дослідні (виробничі роботи), класні заняття, самостійна робота учнів, індивідуальна робота учнів тощо [5, с.44–46].

Організаційною формою профосвіти стали і **Школи робітничої молоді** – навчальні заклади для працюючої молоді на виробництві 14–18 років, що мали протягом чотирьох років готувати кваліфікованих робітників та надавати їм загальну освіту, необхідну для гармонійного розвитку. Відповідно до місцевих умов дозволялося організовувати різні типи шкіл робітничої молоді (школа фабрика, школа-завод, школа майстерня, школа-цех на фабриці чи заводі, учнівські бригади, районні школи збірного типу, школа-клуб) [5, с.47].

Вартий уваги в контексті досліджуваної проблеми і той аспект, що на базі створених чотирьох досвідних станцій при Наркомосі УСРР науково перевірялася доцільність діяльності закладів кожного типу, навчальні плани, методи навчання і виховання [14, арк.1–79].

Отже, в цілому розроблена Наркомосом УСРР на чолі з Г.Гриньком система шкільної освіти в Україні мала такий вигляд: діти 4–8 років одержували соціальне виховання в дитячих будинках, садках тощо; діти 8–15 років – соціальне виховання та освіту в дитячих будинках і в 7-річній трудовій школі; з метою найшвидшого охоплення дітей молодшого шкільного віку освітою в даний період відкривалася 4-річна школа як I концентр семирічки, водночас тимчасово допускалося функціонування 1-, 2-, 3-річних шкіл; учні 15 років протягом двох років продовжували навчання в професійних школах за певною галуззю виробництва або ж у 4-річних школах робітничої молоді, сільської молоді.

Як свідчать джерела, в 1920–1923 рр. через неврожай, голод значно зросла мережа дитячих будинків і зменшилася мережа шкіл. Водночас із піднесенням народного господарства, потребами шкільної практики наприкінці 1923 р. починається зворотний процес – стабілізується школа, постає питання із запровадження загального навчання, збільшується кількість українізованих навчально-виховних закладів.

Безперечно, реалізації принципів індивідуалізації та диференціації навчання сприяв закон „Про запровадження загального обов'язкового навчання” (30 червня 1924 р.), що передбачав обов'язкове навчання дітей 8–11 років у 4-річних школах і його здійснення протягом 1925–1930 рр., [15, арк. 134] та Постанова ВУЦВК „Про постановку навчально-виховної та культурно-освітньої справи” (12 жовтня 1924 р.), що ґрунтувалася на звіті Наркомосу за 1923/24 н.р., де визначено подальші напрями шкільної політики: боротьба з дитячою безпритульністю; запровадження загального навчання; ліквідація неписьменності; забезпечення масової школи підручниками й посібниками; запровадження в трудових міських школах індустріального, а в сільських – сільськогосподарського спрямування в навчанні; здійснення послідовної українізації школи та ін. [8, с.26–28].

Висновки... Отже, ідеї **індивідуалізації та диференціації навчання** знайшли відображення в розробленій Наркомосом УСРР протягом 1920–1924 рр. радянській моделі розвитку шкільної освіти в Україні. У проаналізованих нормативно-правових документах широко вживається термін „індивідуалізація”, а термін „диференціація” не вживається (його починають застосовувати творці нової моделі шкільної освіти (Я.Чешіга). Водночас зустрічаються тотожні поняття, зокрема „поділ старших класів відповідно до здібностей і нахилів учнів”, „вільний розвиток учнів”, „спеціалізація”, „поділ освітньої системи на вертикалі” та ін. У ході дослідження встановлено, що характерною рисою державної політики радянського уряду стосовно диференціації організації та змісту шкільної освіти, що спиралася на ідеї вітчизняної педагогічної громадськості та зарубіжний досвід, було прагнення повернути навчальний процес до особистості дитини, її фізіологічної і психологічної природи. Так, створений Кодекс законів про народну освіту УСРР (1922) репрезентував різні **види диференціації навчання**: індивідуальний підхід до учнів в умовах колективного навчання; типологізація навчальних закладів за основними критеріями: соціальний, національний, віковий, індивідуальні психофізіологічні здібності, здоров'я дитини, проєктована професія, територіальний. Обґрунтована практико орієнтована модель шкільної освіти (соціальне виховання і професійна освіта), спільна для обох статей і доступна для дітей незалежно від стану, статі, національності, мала забезпечити **внутрішню** за допомогою активних методів навчання і **зовнішню диференціацію** (дитячий

будинок, 7-річна трудова школа (сільська і міська), профшколи за індустріальним і сільськогосподарським ухилом). Важливо, що на законодавчому рівні було визначено відповідно до соціально-економічних суспільних запитів основні напрями диференційованого підходу – диференціація організації та диференціація змісту шкільної освіти; запропоновано його організаційні форми. Визначальним є узаконення на державному рівні обов'язкового рідномовного навчання як невід'ємної і глибинної основи індивідуального розвитку дитини. Народжена життям українська радянська модель шкільної освіти динамічно запроваджувалася в УСРР у другій половині 20-х років ХХ ст. в контексті розробки підходів до змісту шкільної освіти на засадах комплексності, обґрунтування нових методів навчання, трансформування критеріїв диференціації навчання, про що йтиметься в подальших публікаціях.

Список використаних джерел та літератури:

1. Відчит Народного комісаріату освіти VI Всеукраїнському з'їздові Рад. – Харків, 1921. – 48 с.
2. Второе Всеукраинское совещание по просвещению (17–25 августа 1920) : протоколы пленарных заседаний, тезисы и резолюции. – Х. : Всеукр. гос. суд, 1920. – 141 с.
3. Гринько Г. Соціальне виховання дітей / Г. Гринько // Порадник по соц. вихованню дітей / упоряд. Ценсоцвих Наркомосвіти УСРР. – Х. : Всеукр. Держ. вид-во, 1921. – Вип. 1. – С. 5–23.
4. Декларація Наркомосу УСРР про соціальне виховання дітей // Березівська Л. Д. Реформи шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: документи, матеріали і коментарі : хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. Д. Березівська ; Ін-т педагогіки НАПН України. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 384 с. – С. 208–213.
5. Кодекс законов о народном просвещении УССР, утвержденный ВУЦИК 2 ноября 1922 г. на основании Постановления III сессии VI созыва ВУЦИК от 16 октября 1922 г. – Х. : Изд. Нар. комиссариата просвещения УССР, 1922. – 75 с.
6. Основи будівництва вільної єдиної трудової соціалістичної школи на Україні // Березівська Л. Д. Реформи шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: документи, матеріали і коментарі : хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. Д. Березівська ; Ін-т педагогіки НАПН України. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 384 с. – С. 202–207.
7. Положення про єдину трудову школу Української Соціалістичної Радянської Республіки // ВУШ. – 1918–1919. – № 10. – С. 248–251.
8. Постанова 3-ої Сесії Всеукраїнського Центрального виконавчого комітету VIII скликання // Бюл. Наркомосу. – 1924–1925. – № 3/4. – С. 24–29
9. Протокол ч.2 10.03 1919 р. засідання комісії по реформі школи // Березівська Л. Д. Реформи шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: документи, матеріали і коментарі : хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. Д. Березівська ; Ін-т педагогіки НАПН України. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 384 с. – С. 193–197.
10. Ряшпо Я. Развитие украинской системы народного образования / Я. Ряшпо // Пед. энциклопедия / под ред. А. Г. Калашникова. – М. : Раб. просвещение, 1930. – Т. 3. – С. 576.
11. Чепіга Я. Азбука трудового виховання й освіти. Основи організації трудової школи з методологією початкового навчання. Підручник для працівників різних установ соціального виховання, студентів інститутів народної освіти і учнів педагогічних шкіл / Я. Чепіга. – К. : Держ. вид., 1922. – 147 с.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 166, оп. 1, спр. 10, арк. 9–14.
13. Там само, оп. 1, спр. 10, арк. 25.
14. Там само, оп. 3, спр. 24, 199 арк.
15. Там само, оп. 4, спр. 25, 282 арк.

Аннотація

Л.Д.Березовская

Идея организации школьного образования на основании индивидуализации и дифференциации в деятельности Наркомпросвещения УССР в начале 20-х годов ХХ в.

В статье раскрыты организационно-содержательные характеристики дифференциации как формы реализации принципа индивидуализации обучения в школьной политике Народного комиссариата просвещения (Наркомпросвещения) УССР в начале 20-х годов ХХ в.

Ключевые слова: Наркомпросвещения УССР, школьное образование, индивидуализация и дифференциация обучения.

Summary

L.D.Berezovskaya

The Idea of School Education Organization on the Basis of Individualization and Differentiation in Activity of the Ussr People's Commissariat of Education in The Early 1920s of the Twentieth Century

Article covers organizational-conceptual characteristics of differentiation as a form of implementation of a training individualization principle in school policy of the USSR People's Commissariat of Education in the early 1920s of the twentieth century.

Key words: USSR People's Commissariat of Education, school education, training individualization and differentiation.

Дата надходження статті: „19” березня 2012 р.